

Recenze a zprávy o literatuře

Dušan Buran a kolektív: Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Vyd. SNG a Slovart spol., Bratislava 2003, 879 str. textu a takmer 1000 obr.

Reprezentatívne dielo autorského kolektívu bolo vydané k výstave realizovanej v priestoroch Slov. národnej galérie (21. X. 2003–21. III. 2004), na ktorej sa hlavný kurátor výstavy Dušan Buran snažil zhromaždiť známejšie diela umeleckej histórie Slovenska. Domáce exponáty, ale i zapožičané zo zahraničia z časového obdobia r. 1250 až 1550 mali len výberový charakter, nakoľko dominantná oblasť Spiša je najmenej zastúpená (nie však zásluhou realizátorov výstavy!). Publikácia 37-členného autorského kolektívu je rozdelená na dve základné časti: na syntézu gotického umenia (s. 13–571) a vlastný katalóg diel (s. 573–827). Po krátkom kultúrno-historickom pohľade na obdobie vrcholného a neskorého stredoveku na Slovensku z pera historikov A. Avenariusu a J. Lukačku nasledujú príspevky historikov umenia, predovšetkým z mladej a strednej generácie a za prínosu renomovaných maďarských, českých a nemeckých odborníkov. Príspevky jednotlivých autorov sa týkajú jednak vývinu gotickej architektúry (B. Pomfyová) v kolonizovaných oblastiach Slovenska, osobitne Spiša a dvom stavebným pamiatkam – Dómu sv. Alžbety v Košiciach (E. Marosi) a Dómu sv. Martina (J. Žáry). Najviac miesta je venované nástennému a tabuľovému maliarstvu a tiež hradnej architektúre (M. Šimkovic–M. Bóna). Bohatstvo drevorezbárskeho umenia (predovšetkým z neskorogotického obdobia – s dielami Majstra Pavla z Levoče) je zhodnotené v nových interpretačných pohľadoch tzv. nemeckej školy. Eklatantne sa to zrať v príspevku berlínskeho odborníka R. Suckala zaoberajúceho sa počiatkami gotickej skulptúry (s. 121n.). Cenný je príspevok Š. Orišku o kameňosochárskych stredovekých pamiatkach (s. 110–121), i keď v katalógu absentujú kamenné gotické krstiteľnice. Rovnako i príspevok J. Badača o neskorogotickom stolárstve (s. 335–349) na Slovensku, v ktorom analyzuje kostolné chórové lavice, stallumy a knižničnú skriňu z Bardejova. Zlatnícka umelecko-remeselná činnosť vyzdvihuje len najvýznamnejšie pamiatky sakrálneho charakteru (E. Wetter). Krátky príspevok autorskej dvojice D. Burana a J. Šedivého o knižnom maliarstve na Slovensku (s. 513–527) prehodnocuje doterajšie názory a snaží sa upozorniť na nový metodologický prístup k analyzovaniu tohto špecifického druhu pamiatok. V osobitnej kapitole – s nie najvhodnejším názvom „Kultúra všedného dňa v období gotiky“ (s. 543–559) – je uvedený len stručný prehľad hrncárskej a kachliarskej produkcie (J. Hoššo), stredovekého skla (K. Fűrýová) a mincovníctva a medailérstva na Slovensku (J. Hunka). V celku publikácia len mozaikovo prezentuje umelecké bohatstvo gotiky na Slovensku a nevystihuje jej široký okruh pamiatok (napr. z okruhu kovolejárstva (zvon, krstiteľnica, ku ktorým v poslednom období vyšla rada samostatných prácovaní – J. Spirítza, J. Gembecký, M. Verö v Acta Hist. Artium 2002, s. 113–190) alebo umeleckého kováčstva, či drobného remesla (sfragistické pamiatky, šperk, textil, zbrane, knižná kultúra (hlavne väzby), hodinárstvo a pod.). Pomerne málo miesta je venované urbanizmu slovenských miest, ktorého spracovanie z pera M. Urbanovej (s. 71–85) má len informatívny charakter a neboli ani využité všetky poznatky najnovších výskumov. Skoro úplne absentuje široká oblasť monastickej kultúry, ktorá toto obdobie (štýlovo) sformovala a do značnej miery výrazne ovplyvnila. Samotné gotické umenie muselo vyrastať z kresťanských prameňov, muselo tvoriť kresťanské sacrum, či vyražal kresťanského ducha. Už na začiatku minulého storočia popredný religionista Rudolf Otto poznamenal, že „pre ľudí Západu najväčšmi numinózne umenie sa javí gotika, a to nielen pre svoju vznešenosť, ale predovšetkým pre tajuplnosť dojmu“. A ten je čímsi viac, než pôvab vznešenosti. Pokiaľ historici umenia sa snažili preniknúť do tohto „čara dojmu“, pre ostatných bádateľov je tento postulát dodnes viac-menej problémovým. Sakrálny objekt s celkovou kompozičnou a dekoratívnou skladbou plnil zároveň funkciu inštitutívnu. Cez tzv. sensus spiritualis je možné pochopiť gotiku, ktorá sa uplatnila a prejavila v celkom odlišných spoločenských podmienkach – v nových sociálno-ekonomických podmienkach a v štrukturálnych premenách celej spoločnosti, ktorá sa transformovala v priebehu 13. storočia. Pre stránkovú obmedzenosť nemožno na tomto mieste pripomenovať iné nedostatky, či polemizovať s jednotlivými autormi pri interpretácii jednotlivých pamiatok. Každá štúdia je opatrená poznámkovým aparátom a rovnako i katalógový korpus, pričom kompletná literatúra je uvedená na konci diela (s. 832–856). Publikácia i napriek vnútornej obsahovej nesúdržnosti (či spomenutej mozaikovitosti) predstavuje prvú kvalitnú syntézu gotického umenia na Slovensku a je potrebné vyzdvihnúť fakt, že k tomu sa pribrala už podkúta mladá generácia na čele so zostavovateľom a koordinátorom diela Dušanom Buranom. Aj nezahatresovaný čitateľ azda pochopí, že gotika nebolo „umenie pre umenie“, a bude sa snažiť vnímať to vrcholnostredoveké duchovno, pochopí

zmysel predloženého obrazu, či umeleckého diela ako komunikatívneho média vo „vyjadrovaacom“ i „zážitkovom“ rámci. Táto reprezentatívna publikácia je i po grafickej a technickej stránke na patričnej úrovni. 10-stránkové anglické resumé ju len čiastočne sprístupní zahraničnému bádateľovi, no vzhľadom na prívysokú cenu (2 300 Sk) bude už menej prístupná domácemu publiku.

MICHAL SLIVKA

Daniela Dvořáková: Rytier a jeho kráľ. (Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska.) Vydavateľstvo RAK, Budmerice 2003, 527 str., ilustr. obr.

Ako prvý pohľad na monografiu Daniely Dvořákovej prezrádza, dostáva sa nám do ruky skutočne obsiahle dielo, v ktorého názve na prvom mieste figuruje rytier. Za najlepšie charakteristiku tejto knihy však možno považovať druhú časť podtitulu – „Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska“, čo znamená, že autorka sa v nej zamerala predovšetkým na postavenie a život šľachty na prelome 14. a 15. storočia, presnejšie v období vlády Žigmunda Luxemburského v Uhorskom kráľovstve (1387–1437). Skôr pre lepšiu názornosť boli vybrané dve postavy našej histórie – uhorský kráľ Žigmund a jeho rytier Stibor s rodinou – ako reprezentanti tohto obdobia. Monografia má charakter populárno-historickej publikácie a je určená aj širokej verejnosti. Samotný text predchádzajú krátko „upútavky“ k jednotlivým kapitolám spestrené farebnými ilustráciami ešte pred samotným obsahom knihy, ktorý je uvedený na jej začiatku (s. 5–10). Navyše už v rámci obsahu je možné sa oboznámiť s obsahom jednotlivých kapitol vo forme stručných hesiel. Po „Prológu“ (s. 13–32), v ktorom sa dozvedáme krátku, no výstižnú charakteristiku obdobia a Uhorska, nasleduje dvadsať monotematických kapitol. Prvá – „V službách Žigmunda“ (s. 33–52) – podrobnejšie popisuje udalosti viažuce sa na nástup tohto panovníka na uhorský trón spolu s počiatkami účinkovania Stibora zo Stiboric v Uhorsku za vlády Žigmundovho predchodcu Ľudovíta Veľkého. Druhá kapitola – „Smrť kráľovnej“ (s. 53–58) sa zameriava na podrobnosti okolo smrti kráľovnej Márie, dcéry Ľudovíta Veľkého a prvej manželky Žigmunda Luxemburského, na problémy, ktoré touto tragédiu pre Žigmunda v Uhorsku nastali, no a autorka sa tu dotkla aj problému rastu moci uhorskej šľachty práve v takýchto prelomových obdobiach. Za vlády Žigmunda Luxemburského sa objavilo v európskom priestore nové nebezpečenstvo prichádzajúce z východu – Turci, ktorým je venovaná kapitola „Nikopolská potupa“ (s. 59–74). Okrem bojov proti Turkom sa v nej spomínajú aj najvýznamnejší bojovníci z križiackej výpravy, ktorú v roku 1396 usporiadal tento panovník. Boje o uhorský trón (druhým kandidátom na trón bol v tomto prípade Ladislav Neapolský) na začiatku 15. storočia sú podrobnejšie opísané v štvrtjej časti tejto monografie – „Skúška vernosti“ (s. 75–94). Nasledujúcou kapitolou začínajú časti, ktoré sa venujú predovšetkým životu a postaveniu šľachty v Uhorsku v tomto období: „Na výslni“ (s. 95–106) – kapitola zaoberajúca sa fungovaním kráľovského dvora, jeho výdavkami i povinnosťami dvoranov; „Stiborov dvor“ (s. 107–118) – v popredí tejto časti sú princípy stredoveku – hlavne lénny systém, jeho zásady a familiári vyššej šľachty; „Večný pán Váhu“ (s. 119–144) – tu sa možno bližšie oboznámiť s majetkovými pomermi šľachty, ich povinnosťami a daňami, no aj s postavením a povinnosťami poddaných; „Luxus v stredoveku“ (s. 145–170) – autorka na základe testamentov z prostredia uhorskej šľachty predstavuje „cennosti“ stredovekého človeka napr. odev, výstroj a výzbroj, relikvie, vozy, knihy či zvieratá; „Kratochvile beckovských pánov“ (s. 171–202) – kapitola približuje poľovačky a rybolov ako spôsob stredovekej zábavy šľachty, no spomína aj potraviny i nápoje, ktoré sa dostávali na stôl stredovekého človeka, zaoberá sa aj liečiteľstvom a hrami; „Rytierom draka“ (s. 203–226) – v tejto časti na základe uhorského materiálu podáva zreteľnejší obraz o rytierskych rádoch, pasovaní a súbojoch v uhorskom prostredí, no je tu zahrnutá aj problematika prísah v stredoveku; „Krutý pán z Beckova“ (s. 227–242) – v popredí tejto kapitoly sú uhorské súdy – ich štruktúra, fungovanie a zločiny spomínajúce sa v našich písomných prameňoch; „Pani Dobrochna a jej deti“ (s. 243–274) – túto časť autorka venovala postaveniu ženy v stredoveku a problematike manželstva; „Pod zástavou vojvodu“ (s. 275–298) – táto kapitola spracúva systém uhorského vojska, vojenské povinnosti šľachty a je tu na niekoľkých stránkach stručne naznačený vývoj vzťahov medzi uhorským kráľom Žigmundom Luxemburským a Benátskou Republikou; „Honor aj po smrti“ (s. 299–324) – táto časť sa zaoberá donáciami šľachty za spásu duše, patronátmi kostolmi, no nosnou témou kapitoly je život predovšetkým svetskej cirkvi (nie kláštorov) v stredoveku a na záver je možné sa čiastočne oboznámiť s textom závetu Stibora mladšieho; „Učený Stibor mladší“ (s. 325–338) – v prvej časti tejto kapitoly autorka približuje zaujímavú postavu Mikuláša zo Sečian (Szecsényiho), potom spomína založenie Budínskej univerzity Žigmundom a stručne sa zmieňuje aj o iných stredovekých univerzitách, na ktorých študovali študenti z Uhorska; „Kostnický výlet do sveta“ (s. 339–364) – nie je len sondou do prostredia a atmosféry Kostnického koncilu ako ho približuje Richentalova kronika, no na tomto mieste sa spomína aj cestovanie v stredoveku (ako uhorskí šľachtici sprevádzali svojho panovníka na cestách po Európe) a púte. Pri kapitole XVII – „Kráľovná so zlou povestou“ (s. 365–377) sa opäť dostávame do časti knihy, ktorá sa už takmer nezaobrá všeobecnými témami, v popredí tejto kapitole je život kráľovnej Barbory Celjskej, druhej manželky uhorského kráľa Žigmunda, hlavne po roku 1419. Udalosti v českom kráľovstve po roku 1420 a následné spanilé jazdy, ktoré zasiahli aj územie Slovenska – a v podstatnej miere aj na majetky Stiborovcov – nám približuje